

Piotr Zapałowicz

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

POLITYKA SPOŁECZNA WENEZUELI HUGO CHÁVEZA – ZAŁOŻENIA, REALIZACJA, EFEKTY

Wprowadzenie

Od połowy XX wieku obserwuje się tendencje do zwiększania ingerencji państwa w sferę społeczną, która przejawia się wykorzystywaniem środków budżetowych do transferów na rzecz ludności oraz inwestycji w kapitał społeczny i usługi państwowe. Szczególnie interesujące z perspektywy ekonomii są kraje, w których środki na cele polityki społecznej są niemal nieograniczone. Wenezuela rządu boliwariańskiego¹, w której z budżetu finansuje się szerokie programy społeczne, skupia jak w soczewce powyższą problematykę. Celem niniejszego artykułu jest zatem wskazanie założeń, sposobów realizacji oraz dokonanie krótkiej oceny skutków polityki społecznej Wenezueli w latach 1999-2013.

1. Założenia

W programie wyborczym z 1998 roku zaznaczano, że problem biedy powinien być zwalczany przez politykę społeczną na trzech poziomach. W polityce globalnej miano rozwijać kapitał społeczny, edukację, służbę zdrowia i zabezpieczenie społeczne. Na poziomie sektorowym przez instytucje państwowe zamierzano wspierać wysiłki rodzin. Przez sektor prywatny planowano stymulować wzrost kwalifikacji i konkurencji oraz powstawanie spółdzielni przez specjalne programy pomocowe². Zdaniem rządu Wenezueli interes indywidual-

¹ Przymiotnik ten używany jest przez rząd dla podkreślenia spójności polityki z filozofią Simona Bolívara, bojownika o niepodległość z I poł. XIX w. Dla jej analizy por.: D. Heinz, *Con Bolívar y el pueblo: nace un nuevo proyecto latinoamericano*, Editorial 21 S.R.L., Buenos Aires 1999; S. Bolívar, *Discursos y proclamas*, Fundación Biblioteca Ayacucho, Caracas 2007; a także K. Marx, *Simón Bolívar*, Ediciones de Hoy, Buenos Aires 1959.

² F.H. Chávez, *La propuesta de Hugo Chávez para transformar a Venezuela: una revolución democrática*, www.analítica.com, dostęp: 5.05.2011.

ny przeczy wspólnemu. Działalność gospodarcza powinna służyć sprawiedliwości społecznej, a bezpośrednio: najuboższym i wykluczonym. Gospodarka to gra o sumie zerowej: wzbogacenie jednej grupy społecznej niechybnie wiąże się z pauperyzacją innej. Zdefiniowano główny obszar działania władz: budowę socjalistycznego modelu produkcji z likwidacją podziałów społecznych i zapewnieniem sprawiedliwej redystrybucji. Proces produkcji miał eliminować nierówności, a nie tylko skutkować pomnażaniem i koncentracją kapitału³.

Jednym z celów Programu Rozwoju na lata 2013-2019 jest zapewnienie społeczeństwu dóbr i usług podstawowych przez rozwój własności społecznej⁴. Rozwinięciem celów jest dążenie do „maksymalnego szczęścia” ludu⁵.

2. Realizacja

a) Plan Bolívar 2000 to pierwszy program wdrożony w 1999 roku. W jego ramach armia została zaangażowana w dostarczanie usług: 40 tysięcy żołnierzy pracowało nad infrastrukturą, działaniami związanymi z walką z biedą, wspieraniem lokalnych społeczności i endogenego rozwoju.

b) Spółdzielnie. Socjalistyczny model gospodarczy opiera się na przedsiębiorstwach produkcji społecznej (EPS), które zajmują się produkcją dóbr i usług. Z założenia nie istnieje w nich dyskryminacja ani przywileje, a korzyści z działalności czerpią wszyscy członkowie.

c) Misje Boliwariańskie są najważniejszym elementem polityki społecznej. Powstało ich ok. 30 i miały za zadanie zlikwidować ubóstwo do 2012 roku. Celem bezpośrednim Misji jest transformacja systemu zarządzania od indywidualnego do opartego na spółdzielniach oraz rozwój endogeny.

– **Żywnienie.** Supermarkety Mercal oferują żywność i AGD po cenach niższych do 40% od rynkowych⁶. Prowadzona jest szeroko zakrojona kontrola cen, zwłaszcza żywności, której 75% pod względem wartościowym pochodzi z importu⁷. Od lutego do maja 2003 roku rząd wprowadził kontrolę nad 49,8% cen z koszyka produktów i usług podstawowych. W późniejszych latach kontrole rozszerzano⁸.

³ A. Fijałkowska, M.F. Gawrycki, Wenezuela w procesie (r)ewolucyjnych przemian, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2010, s. 72-73.

⁴ F.H. Chávez et al., Propuesta del candidato de la Patria: Comandante Hugo Chávez Para la Gestión Bolivariana Socialista 2013-2019, materiał elektroniczny, Comando Campaña Carabobo, 11.06.2012.

⁵ „Maksymalne szczęście” rozumiane jest jako inkluzyjność społeczeństwa. Istotna jest równość podziału, a nie poziom rozwoju i dochodów. Za: R. Casanova, Bifurcación: entre una visión neocomunista y una visión creadora, Caracas 2011, s. 86.

⁶ K.A. Hawkins, Venezuela's Chavismo and Populism in Comparative Perspective, Cambridge University Press, New York 2010, s. 201.

⁷ M. Saint-Upéry, El sueño de Bolívar. El desafío de las izquierdas sudamericanas, Paidós, Barcelona 2008, s. 125.

⁸ J.A. Páez, Dos políticas económicas y un mismo bolivarianismo: (1936-1945) vs. (1999-2009), CEDICE, Caracas 2009, s. 29-30.

- **Vuelvan Caras i Ché Guevara.** Misja Vuelvan Caras promuje rozwój endogeny i aktywizuje wykluczonych. Powstało Ministerstwo Gospodarki Ludowej, którego głównym działaniem było przygotowanie kredytów dla spółdzielni i wspieranie ich działalności. We wrześniu 2007 r. Misja została rozwinięta przez Misję Ché Guevara: nowy program zakładał rozwój edukacji socjalistycznej i promowanie EPS.
- **Zamora i misje rolne.** Nastawienie na produkcję naftową spowodowało zacofanie rolnictwa. Rząd stara się przeciwdziałać koncentracji własności ziemi rolnej w rękach nielicznych: na mocy konstytucji posiadłości powyżej 5 tys. ha stały się sprzeczne z interesem społecznym, a na ugory nałożono specjalny podatek. Misja Zamora ma za zadanie przeprowadzić rewizję tytułów własności i redystrybucję ziemi między rolników. Do działalności rolnej zachęcają misje Vuelta al campo i Agro, w ramach których oferuje się pomoc formalną i finansową mieszkańcom miast zainteresowanym przeprowadzką na wieś⁹.
- **Edukacja. Robinson** to misja mająca na celu walkę z analfabetyzmem. Po niej rozpoczęły działanie misje **Ribas** (upowszechniająca edukację średnią), **Sucre** (zwiększająca dostęp do szkolnictwa wyższego) oraz **Alma Mater**. W ramach tej ostatniej miano zwiększać dostęp do politechnik i instytutów technicznych – do 2010 roku, planowano otwarcie 10 nowych placówek (udało się stworzyć 8¹⁰), a docelowo nawet 50, z czego 25 – od zera¹¹. Jednym z najważniejszych przedsięwzięć misji Sucre jest utworzenie Uniwersytetu Boliwariańskiego.
- **Barrio Adentro i inne misje zdrowotne.** Misje Barrio Adentro objęły czterema etapami leczenia wszystkich obywateli. Prócz nich powołano również w 2004 roku misję Milagro oferującą leczenie okulistyczne, w 2006 roku Madres del Barrio zajmującą się opieką medyczną i żywnościową nad ciężarnymi i matkami, oraz Sonrisa – realizującą opiekę stomatologiczną. W 2008 roku powstała misja José Gregorio Hernández nastawiona na pomoc osobom niepełnosprawnym i ich rodzinom, a w 2009 roku Esperanza zajmująca się cukrzykami.
- **Hábitat i inne misje mieszkaniowe.** Biednym rodzinom proponuje się zamianę domków w fawelach na budowane przy rządowym wsparciu tzw. petrodomy, finansowane m.in. przez przedsiębiorstwa naftowe. Misja Hábitat miała zapewnić godne warunki mieszkaniowe wszystkim Wenezuelczykom do 2012 roku. Założono również misję Villanueva, zajmującą się zabytkami, zaludnianiem równin i ochroną miejsc zamieszkania autochtonów.

d) Rynek pracy i system emerytalny. Stale dokonuje się rewizji pensji minimalnej. Waloryzacji podlegają także zasiłki i pomoc pożyczkowa państwa. Po-

⁹ M. Saint-Upéry, op. cit., s. 125.

¹⁰ Misión Sucre, Memoria y Cuenta 2010, s. 52, www.misionsucre.gob.ve, dostęp: 19.05.2014.

¹¹ A. Fijałkowska, M.F. Gawrycki, op. cit., s. 92-94, 110, 119-120.

woduje to negatywne konsekwencje, czyli zwiększenie bezrobocia, inflacji i w konsekwencji szarej strefy, oraz zadłużenia prywatnego¹².

W 2001 roku państwo wprowadziło nowe prawo dotyczące rynku pracy. Zakazano zwolnień bez powodu wskazanego przez inspektora pracy. Jeżeli pracodawca nie stosuje się do norm, zwolniony ma prawo domagać się zwrotu utraconych dochodów.

Obecnie tylko ok. 40% osób starszych pobiera rentę starczą. Według prawa wenezuelskiego przepracowanie 750 roboczotygodni gwarantuje emeryturę. Większość osób nie wierzy jednak państwu i oszczędza za pośrednictwem banków zagranicznych, np. w funduszach indeksowanych w dolarach czy na zagranicznych lokatach¹³.

3. Efekty

Wydatki budżetu państwa na cele społeczne jako procent PKB wzrastały od początku rządów Cháveza. W 1998 roku wynosiły one 8,2% PKB¹⁴, a w 2012 roku ok. 21,1% PKB¹⁵. Sama tylko pomoc dla najuboższych stanowiła w 2005 roku 4,0% PKB¹⁶, by osiągnąć 6,1% PKB w 2012 roku¹⁷. Według rządu łączne wydatki społeczne w gospodarce w 2007 roku wyniosły 44,6% PKB, podczas gdy w poprzednim dziesięcioleciu było to średnio 12,8% PKB¹⁸.

W 2006 roku 1,8 mln dzieci objęto programem dożywiania, wobec 252 tys. siedem lat wcześniej¹⁹, a w 2008 roku, według źródeł rządowych, z programu korzystało już 4,05 mln dzieci²⁰. W 2007 roku 71% Wenezuelczyków kupowało w sklepach sieci Mercal²¹, zaś w 2012 roku ponad 17,5 mln korzystało z państwowych dopłat do żywności²².

¹² A.S. Granadillo, 1999-2009, la economía en diez años del gobierno revolucionario, „Revista venezolana de economía y ciencias sociales” 2008, No. 3, Universidad Central de Venezuela, Caracas, s. 98-99.

¹³ Wywiad autorski z Genny Zúñiga Álvarez, Uniwersytet Katolicki Andrés Bello, Antimano, Caracas, 31.08.2012 (niepubl.).

¹⁴ A.S. Granadillo, op. cit., s. 104.

¹⁵ SISOV (Sistema Integrado de Indicadores Sociales de Venezuela), Ministerstwo Władzy Ludowej nad Planifikacją, www.sisov.mppp.gob.ve, dostęp: 31.10.2014.

¹⁶ A.S. Granadillo, op.cit., s. 99.

¹⁷ SISOV, op. cit.

¹⁸ A. Fijałkowska, M.F. Gawrycki, op. cit., s. 70.

¹⁹ M. Weisbrot, L. Sandoval, The Venezuelan Economy in the Chávez Years, Center For Economic and Policy Research, Washington 2007, s. 9.

²⁰ F.H. Chávez et al., op. cit., s. 23.

²¹ A. Fijałkowska, M.F. Gawrycki, op. cit., s. 202, 204-205, 208.

²² Instituto Nacional de Estadísticas, Misiones en protección social 2012, www.ine.gov.ve, dostęp: 31.10.2014.

Największym właścicielem ziemskim jest państwo, które posiada 13 mln ha gleb²³. Zdaniem rządu przez pierwszych osiem lat władzy Cháveza rozproszono wśród rolników 3 mln ha ziemi rolnej²⁴, z czego 2 mln ha w latach 2003-2005, pomiędzy 160 tys. rolników²⁵. Tymczasem według badań prof. Carlosa Machado wszelka działalność rolna koncentruje się na 2,1 mln ha gleb²⁶.

Po zakończeniu Misji Robinson Wenezuelę ogłoszono „terytorium wolnym od analfabetyzmu”; z Misji miało skorzystać 1,65 mln osób²⁷. Danym rządowym przeczą badania wykazujące, że w 2003 roku niepiśmiennych było 1,1 mln osób. Zatem, jeśli wierzyć statystykom, z Misji musiało skorzystać co najmniej 0,5 mln piśmiennych²⁸. UNESCO w swym raporcie z 2003 roku dostrzegło sukcesy Wenezueli w modernizacji administracji edukacyjnej, dywersyfikacji kierunków, rozwoju możliwości studiowania i internetu, utworzeniu systemów nauczania na odległość czy wsparciu dla biednych²⁹. W państwowych szkołach część przedmiotów wykładana jest z zacięciem marksistowskim, nacjonalistycznym i boliwariańskim. Zachęca się do udziału w życiu społecznym, spółdzielczości, politycznej aktywności i służby państwu. W ramach Sucre podważa się tradycyjną hierarchię w oparciu o manichejski konflikt między biedną większością i bogatą mniejszością.

Niektóre z przedsięwzięć realizowanych w ramach misji Barrio Adentro, jak chociażby opieka szpitalna czy leczenie specjalistyczne, przynoszą wymierne efekty: zauważa się znaczący wzrost liczby przychodni czy centrów rehabilitacyjnych. Inaczej jest z lekarzami pierwszego kontaktu. Mają oni oferować kompleksową opiekę nad pacjentami w ich okolicy. W rzeczywistości wiele przychodni od lat jest pustych. Przed rozpoczęciem misji śmiertelność rodzących wynosiła 0,096%, a do 2007 roku odsetek spadł do 0,057%. Z porównania tych danych z danymi sprzed rządów Cháveza wynika jednak, że nie poprawiły się, a w przypadku np. śmiertelności matek uległy pogorszeniu, podobnie jak odsetek noworodków z niedowagą (z 7,2% do 9,4% w latach 1999-2006). Wskaźnik śmiertelności niemowląt spadał w tempie 3,4% rocznie w latach 1999-2008, czyli niemal w takim samym, jak w latach 90. (3,3%); spadek ten był również niższy niż w innych krajach regionu (5,5% w Argentynie, 5,3% w Chile)³⁰.

²³ A.C. Machado, *La Crisis de la agricultura en Venezuela: Tecnología y el fracaso de las políticas públicas*, Academia de ciencias físicas, matemáticas y naturales, Caracas 2010.

²⁴ Hugo Chávez y la Revolución Bolivariana: lo bueno, lo malo y lo pendiente, Editorial Aun Creemos en los Sueños, Santiago 2007, s. 9.

²⁵ M. Saint-Upéry, op. cit., s. 123.

²⁶ A.C. Machado, op. cit., s. 92.

²⁷ F.H. Chávez et al., op. cit., s. 24.

²⁸ F. Rodríguez, *How not to defend the revolution: Mark Weisbrot and the misinterpretation of Venezuelan Evidence*, Wesleyan Economic Working Papers, Wesleyan University, Middletown, Connecticut 2008, s. 9-10.

²⁹ A. Fijałkowska, M.F. Gawrycki, op. cit., s. 112-113.

³⁰ F. Rodríguez Francisco, *How not to defend...*, op. cit., s. 10.

W Wenezueli brakowało w 2012 roku co najmniej 2,7 mln mieszkań, wobec deficytu 1,2 mln mieszkań w 2000 roku. Obserwując ten problem, w 2011 roku rozpoczęto Wielką Misję Mieszkanie Wenezuela, budując mieszkania dla najbardziej potrzebujących. W latach 2011-2012 wybudowano 80 tys. państwowych mieszkań. Osoby, którym przekazano budynki, nie będą jednak nigdy właścicielami mieszkań, choć informacja ta ukryta jest w rozporządzeniach³¹. Nacjonalizuje się mieszkania puste lub wynajmowane: posiadanie więcej niż jednego domu, gdy brakuje ich dla innych, jest sprzeczne z konstytucyjnym prawem do godnego mieszkania dla każdego³². Równoległe państwo przyzwala biednym na zajmowanie pustostanów lub działek w celu zamieszkania na nich (8000 tzw. inwazji w latach 1999-2009³³).

Normy na rynku pracy powodują poważne dystorsje w mobilności, a podważając hierarchię w pracy, obniżają dyscyplinę. W sektorze spółdzielczym w 2007 roku spośród zarejestrowanych EPS 79,7% nie funkcjonowało wcale – zarejestrowano je jedynie w celu wyłudzenia wsparcia³⁴.

Według raportu CEPAL Wenezuela odnosi wielkie sukcesy w walce z biedą. Trzeba jednak zauważyć, że cele społeczne polityki Cháveza nie są w całości osiągnięte. Nierówności dochodowe w początkowym okresie jego rządów nie poprawiały się i obrazujący to współczynnik Giniego wzrósł z 0,44 do 0,48 w latach 2000-2005³⁵. Głównie za sprawą obniżki dochodów realnych spadł on do 0,40 w 2012 roku³⁶. Wydatki na ochronę zdrowia, edukację i mieszkalnictwo wynosiły w ciągu pierwszych ośmiu lat rządów Cháveza zaledwie 25,12% budżetu państwa, wobec 25,08% w latach 1992-1999. Zostały zwiększone dopiero w ostatnich latach, pochłaniając w 2012 roku ok. 37% budżetu³⁷. Pomimo wysokich wydatków, wciąż mały odsetek ludności uczestniczy w programach społecznych, a problem dotyczy zwłaszcza osób z gospodarki nieformalnej. Rozmach projektów socjalnych można prześledzić w tabeli 1, analizując dane dotyczące wydatków rządowych.

³¹ Wywiad autorski z Felipe Benítesem, Chacao, Miranda, 4.09.2012 (niepubl.).

³² Wywiad autorski z Aquilesem Martini Pietri, Chacao, 30.08.2012 (niepubl.).

³³ M. Oppliger, *La Revolución Fallida. Un viaje a la Venezuela de Hugo Chávez*, Hanns Seidel Stiftung, Santiago 2010, s. 203.

³⁴ A.N. Freitez, *El cooperativismo venezolano antes y durante el siglo XXI rentista?*, „Revista SIC”, Vol. 71, No. 709, s. 403.

³⁵ F. Rodríguez, *Una revolución vacía. Las promesas incumplidas de Hugo Chávez*, „Foreign Affairs Latinoamérica” 2008, Vol. 8, No. 3, s. 125.

³⁶ *The World Factbook: Venezuela*, strona internetowa CIA, dostęp: 19.05.2014.

³⁷ F. Rodríguez, *Una revolución vacía...* op. cit., s. 126.

Tabela 1

Wydatki społeczne według sektorów w latach 1991-2012

Lata	Edukacja	Zdrowie	Mieszkania	Rozwój społeczny	Kultura i komunikacja	Badania i rozwój	Zabezpieczenie społeczne	Łącznie
% budżetu								
1991-1998	14,4%	5,7%	5,1%	5,6%	0,8%	0,5%	4,5%	36,5%
1999-2006	16,0%	5,4%	3,7%	3,3%	0,7%	0,7%	9,9%	39,7%
2007-2012	18,8%	12,3%	7,2%	8,7%	1,3%	0,7%	17,2%	66,2%
% PKB								
1999	4,87%	2,53%					2,28%	
2000	5,38%	2,63%					2,69%	
2001	5,68%	2,97%					3,79%	
2002	5,74%	3,37%					3,20%	
2003	5,73%	2,48%					4,18%	
2004	6,02%	3,19%	2,90%	1,90%	0,33%	0,34%	3,96%	18,64%
2005	5,76%	2,64%	3,30%	1,90%	0,35%	0,28%	3,79%	18,02%
2006	6,33%	3,64%	4,10%	2,60%	0,39%	0,22%	4,91%	22,19%
2007	5,79%	4,40%	3,10%	2,80%	0,41%	0,28%	4,89%	21,67%
2008	6,35%	3,03%	2,40%	2,10%	0,42%	0,30%	4,05%	18,65%
2009	6,30%	2,90%	1,70%	2,00%	0,42%	0,18%	4,90%	18,40%
2010	4,90%	3,40%	1,60%	2,10%	0,32%	0,15%	5,00%	17,47%
2011	5,10%	4,30%	2,70%	3,70%	0,34%	0,18%	5,00%	21,32%
2012	5,30%	4,50%	1,50%	3,10%	0,38%	0,22%	6,10%	21,10%

Źródło: Na podstawie: F. Rodriguez, How not to defend the revolution: Mark Weisbrot and the misinterpretation of Venezuelan Evidence, Wesleyan Economic Working Papers, Wesleyan University, Middletown, Connecticut 2008, s. 4; F.H. Chávez et al., Propuesta del candidato de la Patria: Comandante Hugo Chávez Para la Gestión Bolivariana Socialista 2013-2019, material elektroniczny, Comando Campaña Carabobo, 11.06.2012, s. 15 oraz dla lat 2004-2012: SISOV, Ministerio Władzy Ludowej nad Planifikacją, www.sisov.mppp.gob.ve., dostęp: 31.10.2014.

Misje wpłynęły z początku na alokację wydatków, czyli spowodowały zmianę jakościową, a nie ilościową. W latach 2007-2012 wydatki wyraźnie wzrosły – zwłaszcza gdy weźmie się pod uwagę zabezpieczenie socjalne, ochronę zdrowia czy mieszkalnictwo. Zwraca uwagę wciąż znikomy udział inwestycji B+R.

Informacje o efektach polityki społecznej administracji Cháveza warto porównać z danymi socjoekonomicznymi z lat 1999-2012, zamieszczonymi w tabeli 2.

Tabela 2

Wskaźniki socjoekonomiczne w latach 1999-2012

Rok	Gospodarstwa domowe poniżej granicy biedy	Gospodarstwa domowe w skrajnej biedzie	Wydatki socjalne budżetu (% PKB)	Wydatki socjalne jako % budżetu	Współczynnik gini
1999	44,90%	17,10%	9,40%	38,50%	0,4828
2000	43,70%	16,30%	11,00%	37,30%	0,4592
2001	42,10%	15,03%	12,10%	38,40%	0,4774
2002	43,87%	17,23%	11,20%	38,20%	0,4986
2003	56,43%	24,73%	12,10%	39,00%	0,4884
2004	53,23%	21,40%	11,80%	41,40%	0,4743
2005	46,07%	17,57%	11,60%	40,60%	0,4966
2006	33,90%	10,60%	13,60%	44,00%	0,4584
2007	28,50%	7,90%	21,60%	62,00%	0,4200
2008	26,00%	7,00%	19,20%	59,10%	0,4099
2009	23,80%	5,90%	18,50%	65,20%	0,4183
2010	26,90%	6,90%	17,50%	73,10%	0,3898
2011	26,50%	7,00%	21,40%	66,30%	0,3902
2012	21,20%	6,00%	21,10%	70,80%	0,4040

Źródło: Na podstawie: Hugo Chávez y la Revolución Bolivariana: lo bueno, lo malo y lo pendiente, Editorial Aún Creemos en los Sueños, Santiago 2007, s. 23; Álvarez A.E., los motores del socialismo se alimentan con petróleo, „Revista de ciencia política” 2007, s. 271, M. Weisbrot, L. Sandoval, The Venezuelan Economy in the Chávez Years, Center For Economic and Policy Research, Washington 2007, s. 16; Instituto Nacional de Estadísticas, www.ine.gov.ve, dostęp: 31.10.2014.

Dane oficjalne dotyczące odsetka gospodarstw domowych poniżej granicy biedy czy współczynnika Giniego bazują na oficjalnym kursie wymiany dolara amerykańskiego, który odbiega od kursu realnego. Brak efektywności polityki społecznej rządu Hugo Cháveza obrazuje przede wszystkim znaczący wzrost wydatków przy wątpliwych efektach – co wykazano w niniejszym artykule.

Literatura

Álvarez A.E., Venezuela 2007: los motores del socialismo se alimentan con petróleo, „Revista de ciencia política” 2007.

Bolívar S., Discursos y proclamas, Fundación Biblioteca Ayacucho, Caracas 2007.

Casanova R., Bifurcación: entre una visión neocomunista y una visión creadora, Caracas 2011.

- Chávez F.H., La propuesta de Hugo Chávez para transformar a Venezuela: una revolución democrática, *www.analítica.com*, dostęp: 5.05.2011.
- Chávez F.H. et al., Propuesta del candidato de la Patria: Comandante Hugo Chávez Para la Gestión Bolivariana Socialista 2013-2019, material elektroniczny, Comando Campaña Carabobo, 11.06.2012.
- Dieterich H., Con Bolívar y el pueblo: nace un nuevo proyecto latinoamericano, Editorial 21 S.R.L., Buenos Aires 1999.
- Fijałkowska A., Gawrycki M.F., Wenezuela w procesie (r)ewolucyjnych przemian, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2010.
- Granadillo A.S., 1999-2009, la economía en diez años del gobierno revolucionario, „Revista venezolana de economía y ciencias sociales” 2008, No. 3, Universidad Central de Venezuela, Caracas.
- Hawkins K.A., Venezuela’s Chavismo and Populism in Comparative Perspective, Cambridge University Press, New York 2010.
- Hugo Chávez y la Revolución Bolivariana: lo bueno, lo malo y lo pendiente, Editorial Aún Creemos en los Sueños, Santiago 2007.
- Instituto Nacional de Estadísticas (Venezuela), *www.ine.gov.ve*.
- Machado Allison Carlos, La Crisis de la agricultura en Venezuela: Tecnología y el fracaso de las políticas públicas, Academia de ciencias físicas, matemáticas y naturales, Caracas 2010.
- Marx K., Simón Bolívar, Ediciones de Hoy, Buenos Aires 1959.
- Misión Sucre, Memoria y Cuenta 2010, *www.misionsucre.gob.ve*.
- Oppliger M., La Revolución Fallida. Un viaje a la Venezuela de Hugo Chávez, Hanns Seidel Stiftung, Santiago 2010.
- Páez J.A., Dos políticas económicas y un mismo bolivarianismo: (1936-1945) vs. (1999-2009), CEDICE, Caracas 2009.
- Rodríguez F., How not to defend the revolution: Mark Weisbrot and the misinterpretation of Venezuelan Evidence, Wesleyan Economic Working Papers, Wesleyan University, Middletown, Connecticut 2008.
- Rodríguez F., Una revolución vacía. Las promesas incumplidas de Hugo Chávez, „Foreign Affairs Latinoamérica” 2008, Vol. 8, No. 3.
- Saint-Upéry M., El sueño de Bolívar. El desafío de las izquierdas sudamericanas, Paidós, Barcelona 2008.
- SISOV (Sistema Integrado de Indicadores Sociales de Venezuela), Ministerstwo Władzy Ludowej nad Planifikacją, *www.sisov.mppp.gob.ve*.
- The World Factbook: Venezuela, strona internetowa CIA.
- Weisbrot M., Sandoval L., The Venezuelan Economy in the Chávez Years, Center For Economic and Policy Research, Washington 2007.
- Wywiady autorskie z Aquilesem Martini Pietri, Felipe Benítesem, Genny Zúñiga Álvarez i Carlosem Machado-Allison (niepubl.).

**SOCIAL POLICIES OF HUGO CHÁVEZ'S VENEZUELA
– FOUNDATIONS, WAY OF IMPLEMENTATION, RESULTS**

Summary

The present paper is a review of social policies of the Venezuelan government in the president Hugo Chávez's era. On the basis of studies of numerical and qualitative data deriving mainly from Latin American literature it shows the ideological foundations, the way of implementation and the results of main policies conducted in the years 1999-2013. A shortened evaluation of the effectiveness of some aspects of the Bolivarian strategy is shown.